

Türkçe Organ Adlarının Sonunda Yer Alan -n Ünsüzünün İşlevi

Anıl ARSLAN¹

Özet

Dillerin temel söz varlığında yer alan kelimeler, diller arası akrabalık, dil tarihi, dil bilgisi ve dilin öğretimi gibi dil incelemelerinde öncelikli olarak başvurulan kelime kategorisini oluşturmaları sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Organ adları, hayvan adları, sayı adları, akrabalık adları, temel gereksinimlerini karşılayan eylemler (*yemek, içmek, uyumak, almak vermek vb.*) gibi ad bilimi verileri, dil bilimciler tarafından temel kelimeler olarak kabul edilmektedir. Temel söz varlığı içerisinde değerlendirilen organ adları, dilin en eski sözcüklerinden olmalarına karşın tarihsel süreçte fazla değişim yaşamamasının yanında yabancı dillerin etkilerinden de uzaktır ve genellikle "-k, -l, -n, -ş, -z" ünsüzleriyle bitmektedir. Bu çalışma, -n ünsüzüyle biten Türkçe organ ve vücut bölgesi adlarının çoğunlukla vücutta tek olan organlara karşılık geldiği ve bu durumun Türk dilinin arkaik bir teklik ekine sahip olduğunu düşündürdüğü iddiasını taşımaktadır. Bu hedef doğrultusunda -n ünsüzüyle biten organ adları ile sınırlandırılmaya gidilerek art zamanlı bir yaklaşımla Orhun Yazıtları'ndan günümüz ölçünlü dilinde ve muhtelif ağızlarda örnekler taranmış, bu ünsüzün herhangi bir işleve sahip olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, organ adları, teklik eki, -n ünsüzü.

The function of the Consonant -n at the End of Turkish Names of Organs

Abstract

The words in the basic vocabulary of the languages have an important role because they constitute the preferred word category in language studies such as kinship between languages, language history, linguistic knowledge, and language teaching. Organ names, animal names, number names, kinship names, actions that meet the basic requirements (*such as eating, drinking, sleeping, taking, etc.*) are accepted as basic words by linguists. The names of the organs evaluated in the basic vocabulary are far from the effects of the foreign languages as well as they do not change much in the historical process and usually end with the consonants "-k, -l, -n, -ş, -z", although they are one of the oldest words of the language. This study carries the claim that Turkish names of organs and body regions ending with -n consonant correspond to mostly single organs in the body, suggesting that the Turkish language has an archaic singularity suffix. In line with this purpose, bounded by the names of the organs ending with -n consonant, and with a progressive approach, samples from the Orhon Inscriptions in today's standard language and in various mouths were scanned it has been tried to determine whether this consonant has any function.

Key Words: Vocabulary, organ names, singularity suffix, -n consonant.

¹ Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora, E-posta: anilarlan.48@gmail.com.

Giriş

Bütün diller temel söz varlığına sahiptir. Temel söz varlığında yer alan sözcükler, bir dilin tarihinin, diğer dillerle olan ilişkilerinin ve gramerinin incelenmesinde öncelikle başvurulan unsurlar arasında olması sebebiyle büyük önem teşkil eder.

Dilin söz varlığını oluşturan sözcükler, "*yerli sözcükler*", "*temel kelime*", "*temel söz varlığı*" gibi farklı terimlerle adlandırılmıştır (Aksan 2015; Korkmaz 2003; Hengirmen 1999). Söz konusu sözcükleri *yerli sözcükler ve yabancı sözcükler ya da alınma sözcükler* olmak üzere ikiye ayıran Doğan Aksan, *temel söz varlığı* olarak adlandırdığı yerli sözcükler için "*Her dilde nesilden nesile aktarılarak sürekliliği sağlanan bu kelimeler, insan yaşamında ve çevresinde birinci derecede önemli olan kavramları yansıtan sözcüklerdir*" tanımını yapmıştır (2015: 17). Zeynep Korkmaz, *temel kelime* terimini kullanmış ve şu tanımları yapmıştır:

Bir dilde çok eski devirlerden beri kullanılagelen, o dilin çeşitli alanlardaki söz varlığını oluşturan temel kavramlardan birine karşılık ve yeni türemelere temel oluşturan tek heceli veya daha basit kökünü bilemediğimiz birden fazla heceli kök değerindeki taban kelime: *baş, taş, saç, kol, göz, diz, al-, bul-, gel-, ye-, sil- koru-, boya-, ıgaç "ağaç", ayak, dere, tepe vb.* (2003: 213).

Mehmet Hengirmen ise "*İnsan yaşamında birinci derecede önemli olan, çok kullanılan ve tarihsel süreç içerisinde en az değişikliğe uğrayan sözcüklerin oluşturduğu bütünlük.*" tanımını yapmış ve *temel söz varlığı* terimini kullanmıştır (1999: 355-356).

Organ adları, en eski sözcüklerden olmalarına karşın tarihsel süreçte fazla değişikliğe uğramamaları, bunun yanında yabancı dillerden de neredeyse hiç etkilenmemeleri bakımından büyük önem teşkil etmekte ve dilin temel söz varlığı içerisinde değerlendirilmektedir. Temel söz varlığının oluşturulmasında ana etkenin insan oluşu, organ adlarının bu kategori içerisine alınmasının başlıca nedenidir. Aksan, organ adlarının her dil içinde belirleyici özelliği olan öğeler olduğunu belirterek Türkçenin en eski yazılı ürünü kabul edilen Köktürk Yazıtları'nda bile kısıtlı bir söz varlığı olmasına rağmen, insana ait organ adlarına rastlandığını ifade etmiştir (1999: 22). Gerhard Doerfer, dil akrabalığı çalışmalarında temel sözcüklerin kullanımına dikkat çekmiş, organ adlarının temel sözcüklerden olduğunu bu yüzden genellikle ödüncülenemediğini ve diller arasındaki akrabalık ilişkisini göstermek için bu sözcüklerin kanıtlayıcı bir değeri olduğunu belirtmiştir (1980: 1).

Genel olarak "-k, -l, -n, -ş, -z" ünsüzleriyle biten Türkçe organ adlarından -z ünsüzüyle bitenler, herhangi bir hece düzenine sahip değildir. Bazı adlar tek, bazıları ise birden çok hecelidir (-z: *ağız, diz, göz, omuz vb.*). Buna karşın -l ve -ş ünsüzüyle bitenler çoğunlukla tek

heceli (-l: dil, el, kol; -ş: baş, diş, kaş vb.), -k ve -n ünsüzüyle bitenler ise genellikle çok hecelidir (-k: ayak, dudak, kulak, parmak; -n: alın, boyun, burun, karın vb.).

Özellikle son ünsüzü -k ve -z olan organ adları üzerine farklı görüşler öne sürülmüştür. Cahit Başdaş, -k ünsüzüyle biten organ adları üzerine yaptığı çalışmada şu sonuca varmıştır:

Kelime sonu -k ve organ adlarının sonundaki diğer ünsüzler, sanıldığı gibi çokluk ya da ikilik eki değildir. Türk dilinde -lAr dışında sistemli olmayan ve zamanla kalıplaşan başka çokluk ekleri bilinmektedir. Ancak, -lAr eki bile Eski Türkçede çokluk fonksiyonundan ziyade saygı ifadesi için kullanılmıştır. Organ adları üzerinde kalıplaştığı için ilk bakışta şekli ve fonksiyonu tam olarak anlaşılabilen kelime sonu -k ünsüzü, başlıca küçültme ve sevgi ifadesi taşımaktadır. Kullanılış sıklığını ise genel olarak, insanın öncelikle kendisini sevmesi ve her organın vücudun birer küçük parçası olmasıyla açıklayabiliriz (2006: 56).

Osman Fikri Sertkaya, organ adlarının sonunda yer alan -z ünsüzünün çokluk bildirdiğini ifade etmiştir.

Karnımızın üst kısmındaki organımızın adı meme'dir. Moğolcası ise kökö. Şayet iki kökö'den bahsedecek olursanız ikiz, göz, diz, ağız kelimelerinde görülen -z çokluk eki ile kököz, oradan da göğüs kelimesini elde edersiniz (2012: 47).

Gerard Clauson ise organ adlarının sonunda yer alan -z ünsüzünün çokluk eki olduğuna dair görüşlere karşı çıkmış ve şu açıklamayı yapmıştır:

Şu uyarıyı yapmakta yarar vardır; bazı durumlarda yapım eki olarak kullanılan ses birimler ya da ses birleşimleri başka durumlarda kelimenin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. Bu iki durum arasında ayırım yapmamızı sağlayacak bir kural yoktur. Yani söz konusu ses birim veya ses birleşimlerinin ek olup olmadığı bir yorum meselesidir. Bu yüzden bazı kelimelerin basit veya türemiş olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak güçtür. Bu duruma örnek olarak kelime sonlarında bulunan '-z'yi gösterebiliriz. İkiz kelimesinin iki kelimesinden türediği konusunda herkes aynı fikirdedir. Dokuz ve otuz kelimelerinde ise sonda bulunan '-z'lerin bir ek olduğunu söylemek zordur. İşte bu iki uç nokta arasında karşımıza '-z' ile biten organ isimleri çıkar; ağız, omuz (omoz?), boğuz (boğoz), beñiz, ti:z, kögöz, kö:z, yamız (yemiz) 'uyluk'. Bu kelimelerin sonunda bulunan '-z' leri attığımızda elimizde kalan kelimeler bir anlam taşımadığından bunları kök kabul edebiliriz. Fakat bu kadar çok organ adının '-z' ile bitmesi tesadüf olamaz. Çok daha önceki dönemlerde temel kelimeler değişim sürecindeyken organ isimlerinin bu şekilde oluşturulduğu düşünülebilir. Bu eklin eskiden kullanılan tesniye eki olduğunu ileri süren teoriye ilgili fazla yorum yapmaya gerek yoktur. Teoriye göre bu ek köz kelimesinde olduğu gibi vücutta çift olarak bulunan organ isimlerinin sonunda bulunmaktadır. Fakat kimsenin iki ağzı ya da iki boğazı yoktur. İkiz kelimesindeki ikilik (duality) anlamı kelimenin kökünde zaten vardır. Eğer '-z' gerçekten tesniye eki olsaydı ikiz kelimesi dört anlamına gelmesi gerekirdi (2007: 187).

Konuya ilişkin daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında, Seyfullah Türkmen (2006), doktora çalışmasında "*Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*" konusunu incelemiştir. Macidegül Batmaz'ın yüksek lisans çalışması (2013), "*Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri*" konusunu ele almıştır. Cihan Çakmak, "*Dîvânu Lugâti't-Türk'te Vücut ve Organ Adları*" adlı çalışmasında *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* insan vücudu ve anatomisine ait kelimeleri listelemiş, söz konusu söz varlığını *iç organlar, üreme organları, kemik ve eklem adları, temel organlar* gibi başlıklar altında sınıflandırmıştır (2015: 135-143). Adem Aydemir, "*Divanü Lûgati't-Türk'te İnsan Vücuduna Ait Sözcükler*" adlı çalışmayı yapmış, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün söz varlığında yer alan insan vücudu ve organlarına ait sözcükleri tespit

ederek incelemiştir (2014: 412-444). Meriç Güven, "*Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Yazmalarındaki Türkçe Organ Adları Üzerine Bir İnceleme*" adlı çalışmasında doğrudan tıp konusunda yazılmış dönemin 16 eserini fonetik, semantik ve leksik özellikler doğrultusunda incelemiştir (2009: 110-141). Berker Kurt, "*Yazıtlardan Günümüze Organ Adları ve Bunların Türkiye Türkçesi Ağzlarına Yansımaları*" adlı çalışmasında Orhun Yazıtları'ndan günümüz Türkiye Türkçesi ağzlarına dek kullanılan organ adlarını tespit etmiştir (2017: 48-61). Levent Doğan, "*Türkçede Organ Adları*" (2005: 141-163) ve "*Trakya Ağzlarında Organ Adları*" (2018: 317-335) çalışmalarını yapmıştır. Cahit Başdaş, "*Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk*" adlı çalışmasında -k ünsüzüyle sonlanan Türkçe organ adları üzerine müstakil bir çalışma yapmıştır (2006: 45-57).

Köken sözlükleri, tıp terimleri sözlükleri, Yeni Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü ve Türkçe Sözlük incelendiğinde, Türkçede pek çok organ adı veya vücut bölgesi için birden çok karşılığın olduğu görülmektedir. Söz konusu karşılıklar, çoğunlukla Türkçedir ancak az sayıda olmakla birlikte yabancı dillerden alınma sözcükler de mevcuttur. İnsanlarda boyundan bele kadar uzanan üst bölüm için *sırt, yağrın ve eğin* gibi farklı adlandırmaların yapılması bir vücut bölgesi için birden çok adlandırılma yapıldığının örneklerindedir. Diğer bir örnekte ise göğüs kafesinin büyük bir bölümünü içten kaplayan, kanı temizleyen, sağlı sollu iki parçadan oluşan solunum organı için *kızıl, ök, öpke, öyken, akciğer, hosciger, paf, pafciğer* gibi hem Türkçe hem de Türkçe olmayan adlandırmaların kullanılmaktadır. Bu çalışma, yabancı kökenli veya farklı ünsüzle biten karşılıkları hariç tutulduğunda, vücutta tek olan organ adlarının genellikle -n ünsüzü ile bittiği dolayısıyla bu ünsüzün Türkçenin arkaik bir teklik eki olabileceği iddiasındadır.

Çalışmamızda, son ünsüzü -n olan Türkçe organ veya vücut bölgesi adlarının tespitinin yapılması ve söz konusu adların yapı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları dâhilinde gerekli etimolojik açıklamalar yapılmış, tespit edilenlerin Türk lehçelerindeki karşılıkları verilmiştir. Söz konusu adlar; "*Vücutta Tek Olup -n Ünsüzüyle Biten Türkçe Organ Adları*", "*Vücutta Tek Olup -n Ünsüzüyle Bitmeyen Türkçe Organ Adları*" ve "*Vücutta Tek Olmayıp -n Ünsüzüyle Biten Türkçe Organ Adları*" başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Vücutta Tek Olup -n Ünsüzüyle Biten Türkçe Organ Adları

İncelemelerimiz doğrultusunda geçmişten günümüze 22 Türkçe organ adının vücutta tek olup -n ünsüzüyle bittiği tespit edilmiştir.

Alın: Yüzün, kaşlarla saçlar arasındaki bölümü. (TS)

Az *alın*. - Bşk *mañlay*. - Kzk *mañday*. - Krg *mañday*, *peşene*. - Özb *mängläy*, *peşänä*. - Tat *mañgay*. - Tkm *ālin*, *mañlay*.

Şinasi Tekin'e göre *alın* sözcüğü "ön taraf" anlamındaki *al* isim kökünden gelmektedir. *Al* kökünden *-ı(n)* ekiyle *alın* biçimi elde edilmiştir (2001: 233).

Beyin: Kafatasının içinde beyin zarları ile örtülü, iki yarım küre biçiminde sinir kütlesinden oluşan, duyum ve bilinç merkezlerinin bulunduğu organ, ensefal, dimağ. (TS)

"Tkm *beyni*. - TatK *mī*. - Tat *mıy*. - Nog *mıy*. - Kklp *mıy*. - Kzk *mıy*, *mıy*. - Özb *miya*. - Alt, Tel, Kumd, Şor *mē*. - Sag, Koy *mī*. - Kuğ *pē*. - Sag, Koy, Şor, Küer *mıjs*. - Yak *māyi*, *māy*. - Çuv *mıme*." (Eren, 1999: 49).

Hasan Eren, söz konusu sözcük için şu açıklamayı yapmıştır: "Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede *meni* "beyin" olarak geçer." (1999: 49).

Clauson *beyin* kelimesinin **beñi* biçiminden geldiğini ileri sürmüştür (1972; 348-349).

Beyin biçiminin sonradan ortaya çıktığı düşünülen sözcük için Seyfullah Türkmen, dil biliminin *kontaminasyon (bulaşma)*² adını verdiği olayın gerçekleştiğini belirtmiş, Arapça *beyn* "ara, aralık; arada, arasında" ile Türkçe *beyni* sözcüklerinin birbirine karıştığını, bu durumun meydana gelmesinde ise "Ulemâ beyinde ihtilâf var." sözünün etkili olduğunu ortaya atmıştır. Türkmen'e göre bu sözü duyan halk, "âlimler arasında" yerine, "âlimlerin beyinde, düşüncesinde" bir farklılık olduğunu düşünmüştür (2006: 37).

Bıkın: Böğür; omurga, bel. (YTS)

"Tkm *bıkın*. - Blk *bıgın*. Kzk, Krg *mıkın*. - Tel *pıkkın*. - Soy *bıgın*." (Eren, 1999: 51).

Doerfer, *bıkın* sözcüğünün fiil kökünden *-n* ekiyle kurulmuş bir türev olduğunu belirtmiştir (alıntılayan; Eren, 1999: 51); (aktaran; Doerfer, 1963: 652).

Boyun: Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi. (TS)

"Az *boyun*. - Tkm *boyun*. - TatK *muyın*. - Bşk *muyın*. - Nog *moyın*. - Krg *moyun*. - Hal *boyan*. - Kzk *moyın*. - Kklp *moyın*. - Tuv, Şor *moyun*. - Yak *moy*, *mōy*, *moyun*. - Çuv *māy*." (Eren, 1999: 59).

² (Alm. *Kontamination*, Fr. *contamination*, İng. *contamination*, *blend*). Bir ögenin bir başka ögeyi etkileyerek, her ikisinin de birtakım özelliklerini taşıyan bir başka ögenin oluşmasına yol açması (Vardar, 2002: 52).

Eren, sözcüğün Eski Türkçede *boyın*, Orta Türkçede *boyın* ve Eski Kıpçakçada *boyun* şeklinde kullanılmış olduğunu belirtir. Tahlilini ise *boy* (<*boń) + *-(ı)n biçiminde verir* (1999: 59).

Doerfer, *boyun* sözcüğünün *burun*, *taban*, *karın* gibi organ adlarını meydana getiren *-(ı)n* ekiyle türediğini ifade etmiştir (alıntılayan; Eren, 1999: 59); (aktaran; Doerfer, 1963: 652).

Burun: Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı. (TS)

"Tkm *burun*. - TatK *boron*. - Nog *burın*. - Sart *burun*. - Krg *murun*. KKlp *murın*. - Kzk *murın*. - Sag, Koy, *purun*. - Şor *murun*. Yak *murun*." (Eren, 1999: 64).

"Diyalektlerde kullanılan *bura-*, **bur-* 'kokmak, koku vermek' kökünden *-(u)n* ekiyle yapıldığı açıktır: *bur-(u)n*. Türkçede organ adlarında *-n* ekinin sık sık kullanıldığı göze çarpar (*alın*, *beyin*, *bıkn*, *boyun*, *erin*, *taban* vb.)." (Eren, 1999: 64).

Çavun: Hayvanların erkeklik organı. (DS)

Eren, sözcüğün tahlilini *çav - (u)n* (isim kökü - küçültme eki) biçiminde yapmıştır (1999: 81).

*Tarama Sözlüğü'*nde *çav* sözcüğü için "İnsan ve at, eşek, sığır gibi hayvanların erkeklik âleti." tanımı yapılmıştır. Dolayısıyla *çavun* sözcüğünün de erkeklerin üreme organı anlamında kullanıldığından söz etmek mümkün olacaktır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında *çük*, *çüllük*, *çücük*, *cücül*, *haraba*, *kıdır*, *kotak*, *kertikbaş*, *malafat*, *maslahat*, *meçikli*, *öle*, *terdek*, *argaç*, *bılık*, *bobuş*, *giller*, *boduk*, *çavkın*, *zıbık*, *meret*, *heybe*, *lolo*, *yarah*, *yarak*, *gagal*, *çam çivisi*, *haymur*, *şingirdak*, *malaka*, *meret*, *zagun*, *bilik*, *bülük*, *neste* gibi çok sayıda farklı kullanışlar mevcuttur. *Zagun* sözcüğünün kökeni hakkında yeterli bilgiye sahip olunmasa da genel kural olarak Türkçe sözcüklerin /z/ ünsüzü ile başlamaması söz konusu sözcüğün Türkçe olmadığını düşündürmektedir. Bu nedenle "*Vücutta Tek Olup -n Ünsüzüyle Biten Türkçe Organ Adları*" başlığı altında, ayrı bir madde başı olarak alınmamıştır.

Cinsiyet organları için Türkiye Türkçesi ağızlarında çok sayıda farklı karşılığın bulunması, sosyolojik bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bunun yanında bizim kanaatimiz, söz konusu sözcüklerin zamanla argolaşip söylenildiğinde utanılacak bir durum teşkil ettiği bu sebeple de farklı karşılıkların oluşturulduğu yönündedir.

Eğün: 1. Arka, sırt. 2. Beden, vücut. (YTS)

"Tkm eğin. - TatK jn, ij. - Tara ij. - Nog iyin. - Kklp iyin. Kzk iyin. - Krg iyin, iyn. Sart eğin. - Bar iğın. - Alt jn. Şor ejin, eğin. Tuv eğin. Yak iän. - Çuv an." (Eren, 1999: 130).

Eren, sözcüğün Türkçe eg- kökünden geldiğini belirtir: eg- + -in eki (1999: 130).

Erin: Alt dudak. (KT)

"Nog erin. - Kzk erin. - Kklp erin. - Blk erin. - Kmk erin. - Krg erin. - Alt, Tel, Kuğ, Şor, Soy, Küer erin. - Tuv erin." (Eren, 1999: 122).

Eren, söz konusu organ adı için şu açıklamayı yapmıştır:

Eski ve yeni diyalektlerde 'dudak' (ve özellikle 'alt dudak') olarak erin adının kullanıldığını görüyoruz. Bu adın Eski Türkçeden başlayarak geçtiği göze çarpıyor. Orta Türkçede de erin olarak geçer. Eski Kıpçakçada da erin biçimi kullanılır. Ancak erin yanında dodak biçiminin geçtiğine de tanık oluyoruz. Şemseddin Sami'nin 'alt dudak' olarak verdiği ایرن biçiminin eski kaynaklardan alındığı açıktır (Örn. Şeyh Süleyman'ın Çağatayca sözlüğünde ایرن 'alt dudak' olarak geçer.) (1999: 122).

Gagan: Gırtlak.³ (DS)

Kaynaklarda sözcüğün tahlili hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

Gön: Deri. (DS)

"Tkm gön. - Nog kön. - Kklp kön. - Krg kön. - Tel kön. - TatK kün. - Bşk kün. - Çuv çën." (Eren, 1999: 152).

Karın: 1. İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi. 2. Döl yatağı. 3. Mide. (TS)

"Tkm garın. - TatK karın. - Bşk karın. - Nog karın. - Kzk karın. - Krg karın. - Özb korin. - Alt, Tel, Şor, Koy, Küer karın. - Hak xırın. - Tuv xırın. - Yak xarın. - Çuv xıräm." (Eren, 1999: 213).

Clauson, *karın* sözcüğü için şu açıklamayı yapmıştır:

Bedenin alt kısmı ve içindikiler için genel bir terimdir. Kurugsa:k 'mide' ve bagırsuk 'bağırsak' sözcüklerinden daha genel bir anlama sahiptir. Günümüzdeki tüm Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. Bazen çok daha özel bir anlam çerçevesinde "rahim" olarak da kullanılmaktadır (1972: 660).

Şçerbak, *karın*'ın *karı-* kökünden geldiğini ortaya atmıştır; (alıntılayan; Eren, 1999: 214); (aktaran; Şçerbak, 1961: 108).

Doerfer, *karın*'ı burun, taban, bıkın, erin, boyun gibi -n ekiyle yapılmış türevler arasında saymıştır; (alıntılayan; Eren, 1999: 214); (aktaran; Doerfer, 1963: 652).

³ Türkiye Türkçesi ağızlarında *gogan* olarak da kullanılmaktadır.

Kepen: Ense. (DS)

Kaynaklarda sözcüğün tahlili hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

Kindik: Göbek. (EUTS)

"Tat *kendek*. - Bşk *kendek*. - Nog *kindik*. - Krg *kindik*. - Kzk *kindik*. - Blk *kindik*. - KKlp *kindik*. - Özb *kindik*. - Tar *kindik*. - YUyg *kindik*. - Alt, Tel, Şor *kindik*. - Yakutlar *kjn* biçimini kullanırlar." (Eren, 1999: 156).

Eren, Türkçenin Batı kolunda *göbek* sözcüğünün yaşayan bir öge olduğunu ancak Çuvaşçada *kāvapa* biçiminin de bulunduğunu, buna karşın Doğu kolunda *kindik* adının kullanıldığını ve bu sözcüğün de kin'den geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca Yakutların *kjn* biçimini kullandığını, Altayca, Teleütçe, Sagayca gibi diyalektlerde *kin* sözcüğünün "der Nabel der Moschustieres, der Moschusbeutel" olarak geçtiğini belirtmiştir (1999: 156-157).

Öden: Mide, karın. (DS)

Kaynaklarda sözcüğün tahlili hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

Öngän: Boğaz, boyun şıryanı (EUTS)

Kaynaklarda sözcüğün tahlili hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

San: Vücut. (EUTS)

Sin: Boy, pos. (DLT)

Soñ: Etene.⁴ (VHTS)

Süksün: 1.Ense 2.Kafa, baş. 3.Surat, yüz (DS)

Az süysün.

Türkiye Türkçesi ağızlarında *süsgün*, *süsün*, *süysün* olarak da kullanılmaktadır.

Gülensoy'a göre *süksün* sözcüğü "*arkada olmak, yanda olmak" anlamındaki *sük(mek)* fiil kökünden gelmektedir. *Sük-* kökünden *-sü* ve *-n* ekleriyle *süksün* biçimi elde edilmiştir (2007: 818).

Yağrın: Sırt, sırtın yukarı kürek kısmı. (YTS)

⁴ Memelilerde fetüsün besin gereksinimini karşılamak ve atık ürünlerini atmak amacıyla, korion ve döl yatağı mukozasının birbiriyle birleşmesinden oluşan anneyle fetüs arasında ilişkiyi sağlayan, allantoyis, amniyon ve vitellus keselerinden oluşan geçici bir organ, eş, son, eten, etene, yavru zarlari, meşime, plasenta, fetal membran. Buradan östrojen, progesteron, gebe kısrak serum gonadotropini, insan koryonik gonadotropini, insan koryonik somatomammotropini, relaksin gibi hormonlar salınır. (VHTS)

"Tkm yağırnı 'sirt'. - TatK yaurın. - Kzk jaurın. - Krg cōrın 'kürek kemiği'. - Özb yağrin. - Alt, Kuğ, Tel, Kumd yarın 'kürek kemiği, omuz'. - Şor carın - Tuv çarın. - Yak sarın 'omuz'. - Çuv şurām 'sirt'." (Eren, 1999: 439).

Türkiye Türkçesi ağızlarında *yaan, yağın, yağrın, yargan* olarak da kullanılmaktadır.

Türkmen, sözcüğün tahlilini *yagır+ı+n* (isim kökü - yardımcı ses - isimden isim yapım eki) biçiminde yapmıştır (2006: 113).

Yulun: Omurilik. (DLT)

Bşk yolon. - Krg cülün. - Kzk julin. - Uyg çulun.

Kaynaklarda sözcüğün tahlili hakkında herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

Yên: Beden, insan vücudu; deri. (DLT)

Vücutta Tek Olup -n Ünsüzüyle Bitmeyen Türkçe Organ Adları

Vücutta tek olmasına karşın -n ünsüzüyle sonlanan bir adlandırmaya sahip olmayan organ ve vücut bölgeleri de mevcuttur.

Dalak: Midenin arkasında, diyaframın altında, sol böbreğin üstünde, yassı, uzunca, akyuvar üreten ve yıpranmış alyuvarları toplayan, damarlı, gevşek bir dokudan oluşmuş organ. (TS)

"Tkm dalak. - TatK talak. - Blk talak. - Nog talak. - KKlp talak. Kzk talak. - Çuv talak. Tatarcadan alınmıştır." (Eren, 1999: 103).

DLT'de Solāq, talāq olarak geçer.

Eren, sözcüğün Türkçe *tal* 'dalak' kökünden -ak küçültme ekiyle yapıldığını belirtmiştir (1999: 103).

Dil: Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı. (TS)

"Az dil. - Tkm dil. - TatK tel. - Nog til. - Bşk tel. - Özb til. - Krg til. - Kzk til. - KKlp til. - Alt, Tel, Kuğ, Şor, Sag, Koy, Küer til. - Tuv dil. - Yak til." (Eren, 1999: 112).

Brockelman, kelimenin *ti-* 'demek' kökünden -l ile yapıldığını belirtmektedir ve bu görüş genel kabul görmüştür (bk. Eren1999: 112).

Karaağaç, *ti-* "demek, söylemek" sözcüğünün soyut anlamlı olduğunu ve soyut anlamlara, ancak somut anlamlı sözcüklerin kaynaklık edebileceğini belirterek bu genel görüşün aksine tam tersine *til* 'den *ti-* fiilinin geldiğini ifade etmiştir (1993: 97).

Yürek: Kalp. (TS)

"Tkm *yürek*. - KKlp *jürek*. - Kzk *jürük*, *cürök*. - Krg *cürök*. - Tel, Kuğ, Küer *yürek*. - Alt *yürök*. - Şor, Sag *çürek*. - Yak *süräx*. Baştaki y'nin Yakutçada s'ye çevrilmesi kuraldır. - Çuv *çere*." (Eren 1999: 462).

Eren, sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını Orta Türkçe ve Eski Kıpçakçada da *yürek* biçiminin geçtiğini belirtip Türkçe *yür-* "hareket etmek" kökünden geldiği ifade etmiştir (1999: 462).

Türkiye Türkçesi ağızlarında *başböğrek*, *cürek*, *hiçin*, *örek*, *matara*, *üreñ*, *zimin*, *hüt dede*, *öğsüsçe* gibi kullanımlar mevcuttur. *Hiçin* ve *zimin* sözcüklerinin kökenleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmasa da genel kural olarak Türkçe sözcüklerin /h/ veya /z/ ünsüzü ile başlamaması, söz konusu sözcüklerin yabancı kökenli olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle *hiçin* ve *zimin* sözcükleri, *Vücutta Tek Olup -n Ünsüzüyle Biten Türkçe Organ Adları* başlığı altında alınmamıştır.

Vücutta Tek Olmayıp -n Ünsüzüyle Biten Türkçe Organ Adları

Vücutta tek olmamasına karşın -n ünsüzüyle biten Türkçe organ ve vücut bölgesi adları az sayıda olsa da mevcuttur.

Çiğın: Omuz. (TS)

Az *çiyin*. - Krg *iyin*. - Kzk *iyik*. - Tkm *çiğın*.

Gülensoy, sözcüğün tahlilini *çik+(i)n* biçiminde yapmıştır (2007: 241).

Öyken: Akciğer. (YTS)

"Az *ağciğer*. - Bşk *üpke*. - Kzk *ökpe*. - Krg *öpkö*. - Özb *öpke*. - Tat *üpke*. - Tkm *öyken*. - Uyg *öpke*." (Ercilasun, 1991: 10).

DLT'de *öpke* olarak geçer.

Türkmen, sözcüğün tahlilini *öbke-n*: [isim kökü - türeme bir ses (genişletme sesi)] biçiminde yapmıştır (2006: 94).

Taban: Ayağın alt yüzü, aya. (TS)

Türkmen, sözcüğün tahlilini *tab-a-n* (isim kökü - isimden fiil yapım eki - fiilden isim yapım eki) biçiminde yapmıştır. Sözcüğün kökünü ise ses taklidi bir "tap, tıp" köküne dayandırmaktadır (2006: 102).

Tuluñ: Şakak. (YTS)

"Tkm *duluk*. - Nog *tulum* 'saç örgüsü'. - Kzk *tulum* 'saç örgüsü'. - Krg *tulum* 'saç örgüsü'. - Alt, Tel, Şor, Sag *tuluñ* 'saç örgüsü'." (Eren, 1999: 123).

Sözcüğün kökeni hakkında Hasan Eren, "*Kökenini bilmiyoruz. Sonundaki -ñ- sesi diyalektlerde -k, -n, ve -m'ye çevrilmiştir. Anadolu'da duluk ve dulum biçimleri yanında tulup biçimi de geçer.*" açıklamasını yapmıştır (1999: 123).

Türk lehçelerinde *göz, alın ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge (şakak)* için farklı karşılıklar mevcuttur. Söz konusu vücut bölgesi için Azeri Türkçesinde *gichâh*, Başkurt Türkçesinde *sika* ve *hamay*, Kazak Türkçesinde *samay*, Kırgız Türkçesinde *çıkıy*, Özbek Türkçesinde *çakkä*, Tatar Türkçesinde *çigä*, Türkmen Türkçesinde *çekge*, Uygur Türkçesinde *çekä* sözcükleri kullanılmaktadır.

Sonuç

1. Kısıtlı söz varlığına sahip olan yazıtlarda dahi insana ait pek çok organ adının kullanılması bu sözcüklerin dile çok eski tarihlerde yerleştiğinin göstergesidir. Organ adları bakımından oldukça zengin bir söz varlığına sahip olan Türk dilinde söz konusu sözcüklerin oluşumu, kanaatimizce tesadüfi değildir. İstisnalar olmakla birlikte genel olarak "-k, -l, -n, -ş, -z" ünsüzleriyle bitmeleri ve bu ünsüzlerin söz konusu sözcüklere teklik, ikilik, küçültme, sevgi vb. anlamlar katması bakımından sistemlidir.

2. Orhun Yazıtları'ndan günümüz muhtelif ağızlarına 22'si vücutta tek, 4'ü ise ikili bulunmak üzere toplam 26 organ ve vücut bölgesi adı -n ünsüzüyle bitmiştir. Bunun yanında son ünsüzü -n olmamasına karşın vücutta tek olan 3 organ ve vücut bölgesi adı vardır.

3. Türkçe organ ve bölge adlarından -n ünsüzü ile bitenler, çoğunlukla vücutta bir tane bulunan organ veya bölgelere karşılık gelir. Bu da bize Türk dilinin çokluk eklerinin karşısı olarak teklik ekine de sahip olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla -n ekinin arkaik bir teklik eki olduğu düşünülmektedir.

4. *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan *çavun, kepen, öden, süksün* gibi bazı organ ve vücut bölgesi adları üzerine gerekli incelemeler yapılarak bu sözcüklerin tahlilleri yapılmalıdır.

Kaynakça

Aksan, D. (2000). Türkçenin Sözcük Varlığı. Ankara: Engin Yayınevi.

Başdaş, C. (2006). Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk. *İlmi Araştırmalar*, 21, 45-57.

- Batmaz, M. (2013). Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- Caferoğlu, A. (2015). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. London: Oxford University Press.
- Clauson, G. (2007). Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler. (Çev. Uluhan Özalan), *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1, 185-196.
- Doerfer, G. (1963-1975). Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I- IV. Wiesbaden.
- Doerfer, G. (1981). Temel Sözcükler Ve Altay Dilleri Sorunu. (Çev. Semih Tezcan), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı / Belleten*, 1-16.
- Doğan, L. (2005). Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme -Ana ve Ara Temel Kelimeler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(1), 141-163.
- Doğan, L. (2018). Trakya Ağzlarında Organ Adları. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 19, 317-355.
- Doğuer Erdağı, B. (2013). *Tuhfe-i Mübârizî Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Gülensoy T. (2007). *Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen M. (1999). *Dilbilgisi ve Dil Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (1993). Dil, Ağız ve Kulak ile İlgili Kelimelerimiz. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 7: 85-113.
- Kaşgarlı Mahmut. (2014). *Dîvânu Lugâti't Türk*, (Haz: Ahmet B. Ercilasun- Ziyat Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1989). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2012). Etimoloji Nedir - Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay/+ey Eki Üzerine, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19(1), 43-72.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Türkmen, S. (2006). Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale.
- TDK (1971). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara.
- TDK (1998). Biyoloji Terimleri Sözlüğü. Ankara.
- TDK (2005). Türkçe Sözlük. Ankara.
- TDK (2009). Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI. Ankara.

Vardar, B. (2002). Açıklamalı Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Kısaltmalar

Alt: Altay Türkçesi

Az: Azerbaycan Türkçesi

Bar: Baraba Diyalekti

bk.: Bakınız

Blk: Balkar Türkçesi

Bşk: Başkurt Türkçesi

BTS: Biyoloji Terimleri Sözlüğü

Çev.: Çeviri

Çuv: Çuvaş Türkçesi

DLT: Dîvânu Lugâti't-Türk

DS: Derleme Sözlüğü

ET: Eski Türkçe

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

Hak: Hakaşça

Hal: Halaç Türkçesi

Karag: Karagaşça

KKlp: Karakalpak Türkçesi

Koy: Koybolca

Krg: Kırgız Türkçesi

KT: Kâmûs-ı Türkî

Kuğ: Kuğuca

Kumd: Kumandıca

Küer: Küerikçe

Arslan, A.

Kzk: Kazak Türkçesi

Nog: Nogay Türkçesi

Özb: Özbek Türkçesi

Sag: Sagayca

Sart: Sartça

Soy: Soyatça

Şor: Şor Türkçesi

Tar: Tarançi

Tara: Taraca

Tat: Tatarca

TatK: Kazan Tatarcası

TDK: Türk Dil Kurumu

Tel: Teleüt Türkçesi

Tkm: Türkmen Türkçesi

TS: Türkçe Sözlük

Tuv: Tuva Türkçesi

Uyg: Uygurca

Yak: Yakut Türkçesi

YTS: Yeni Tarama Sözlük

YUyg: Yeni Uygur Türkçesi

Extended Abstract

All languages have a basic vocabulary. Words included in basic vocabulary are of foremost importance as the elements that are primarily referenced in analysis of a language's grammar in addition to its relationship between other languages and history of a language.

Organ names, despite being the oldest words, attract attention with their characteristics of not changing much during the historical process and nearly never got affected from foreign languages, and they are evaluated within vocabulary of the language. The fact that human is the main factor in establishing the basic vocabulary is the main reason for considering organ names under this category.

When *root words, medical terms dictionaries, New Scan Dictionary, Compilation Dictionary and Turkish Dictionary* are examined, the Turkish Dictionary, Turkish dictionary, it is seen that many organs have more than one equivalent for many organ names or body regions in Turkish. These equivalents in question are mostly Turkish, but there are also words inherited from foreign languages despite being small in numbers.

Among limitations of the study, it has been observed that Turkish organ names ending with *-z* consonant among those ending with “*-k, -l, -n, -ş, -z*” consonants do not have any syllable schemes, some organ names are monosyllabic and some of them are in polysyllabic scheme (*-z: ağız, diz, göz, omuz etc.*). By contrast, names ending with *-l* and *-ş* are often monosyllabic (*-l: dil, el, kol; -ş: baş, diş, kaş etc.*), names ending with *-k* and *-n* consonants are often polysyllabic (*-k: ayak, dudak, kulak, parmak; -n: alın, boyun, burun, karın etc.*).

This work suggests, excluding foreign origin or equivalents ending with different consonant, that names of organs single in the body often end with *-n* consonant, thus this consonant might be an archaic singularity suffix of Turkish. In accordance with this claim, main objectives of this study are to conduct determination of names of Turkish organs or body parts and to analyse names in question in terms of structure.

In the review, while etymological descriptions were made related to words in question, their equivalents in Turkish dialects were also included. Aforementioned names were classified under times of “Turkish Names of Organs Ending with *-n* Consonant and Single in the Body,”

“Turkish Names of Organs Not Ending with *-n* Consonant and Single in the Body” and “Turkish Names of Organs Ending with *-n* Consonant and Not Single in the Body”. In the section called **Turkish Names of Organs Ending with *-n* Consonant and Single in the Body**, a total of 22 Turkish names of organs and body parts including 5 monosyllabic and 17 polysyllabic names that are equivalents of different body parts and organs, some of which are for same organs, and for organs that are single in the body and that end with *-n* consonant: gön, san, sîn, soñ, yèn; alın, beyin, bıkın, boyun, burun, çavun, eğin, erin, gagan, karın, kepen, kindik, öden, ömgän, süksün, yağrın, yulun. In the section called **Turkish Names of Organs Not Ending with *-n* Consonant and Single in the Body**, there names of organs that are single in the body but with a naming ending with *-n* consonant. Dalak, dil, yürek. Again, it was noticeable that there were not equivalents with last consonant *-n* for *dalak* and *dil* organs among scanned words and Turkish dialects. Although the *yürek* organ has different equivalents such as *hiçin* ve *zimin* with ending consonant of *-n* in Compilation Dictionary, since Turkish word do not start with /h/ and /z/ consonants as a general rule, these words were considered as non-Turkish and they are not given as a separate title. Therefore, the *yürek* organ was evaluated under the title of *Turkish Names of Organs Ending with *-n* Consonant and Not Single in the Body*. In the section called **Turkish Names of Organs Ending with *-n* Consonant and non-Single in the Body**, 4 Turkish names of organs and body parts that end with *-n* consonant despite not being single in the body: çiğın, öyken, taban, tuluñ.

It was concluded in the study that formation of words in question is not coincidental in Turkish language which is quite rich in organ names. Such that, although there are exceptions, generally these words are systematical in ending with “*-k, -l, -n, -ş, -z*” and giving meaning of uniqueness, duality, reduction, love etc. for them.

As a result of the review, it is possible to say that a total of 22 names for organs single in the body and 4 names for organs dual in the body end with *-n* consonant in Turkish starting from initial written works to various modern dialects, and there are 3 names of organs and body parts single in the body despite not ending with *-n* consonant.

The fact that Turkish names of organs and body parts ending with *-n* consonant correspond to organs and body parts which are unique in the body gives rise to the idea that Turkish language also has singularity suffixes processing equivalent of plurality suffixes processing. Consequently, *-n* suffix is thought to be an archaic singularity suffix.